

Lijden en dood in een multireligieuze context

Deze pagina wil een praktische handleiding zijn rond rituelen en gebruiken bij ziekte en overlijden in verschillende godsdiensten en culturen.

Inhoudstafel

Inhoudstafel	1
Inleiding.....	2
Algemeen	2
I. Christelijke kerkgemeenschappen	3
1. Katholieke kerk.....	3
2. Protestantse kerk	4
3. Orthodoxe kerk	5
Andere levensbeschouwingen met christelijke roots.....	6
II. Niet christelijke overtuigingen	7
1. Humanisme/vrijzinnigheid	7
2. Mensen die zich niet uitspreken over (on)gelovig.....	8
3. Boeddhisme	9
4. Islam	10
5. Jodendom.....	13
6. Hindoeïsme	15
7. Sikhisme	17
Bronnen.....	18
Extra literatuur	18

Inleiding

- Verscheidenheid binnen godsdiensten

Iedere persoon beleeft zijn geloof op zijn eigen manier. In elke godsdienst heb je strengere en lossere stromingen. Hou hier rekening mee en overleg steeds met de patiënt en/of de familie.

- Culturele achtergrond

Ook de culturele achtergrond bepaalt heel sterk de beleving. Zo zal een Turkse moslim zijn geloof op een andere manier beleven als een Marrokaanse moslim. Hou hier rekening mee en veralgemeen nooit.

DAAROM: overleg steeds met de patiënt en/of familie!!!

Deze pagina wil een soort van checklist en leidraad zijn en is zeker geen absolute regelgeving!!

Algemeen

- Overleg steeds met de patiënt en de familie
- Ieder ziekenhuis heeft zijn eigen praktische handleiding direct na overlijden. Op deze pagina willen we zorg- en welzijnsinstellingen aanzetten tot reflectie over hoe om te gaan met multireligiositeit en multiculturaliteit bij het levenseinde.
- Ethische vragen bij het levenseinde:
  - Euthanasie
    - Iedere religie heeft haar eigen opvattingen over dit thema. Hou hier zeker rekening mee
    - Hou ook rekening met de euthanasie-procedure van het ziekenhuis.
  - Orgaandonatie
    - Het wegnemen en transplanteren van organen wordt in België geregeld door de wet van 13 juni 1986 (Belgisch Staatsblad 14/2/1987). Iedere overleden Belg die zijn woonplaats heeft in België en iedere overledene die meer dan 6 maanden in het vreemdelingenregister is ingeschreven en die bij leven geen expliciet verzet heeft aangetekend, is een kandidaat voor donatie van organen. Het overlijden van de donor moet worden vastgesteld door 3 andere artsen dan deze die de receptor behandelen, de wegneming of de transplantatie zullen verrichten. Verzet kan worden aangetekend door een formulier in te vullen bij de gemeente die dit in een register opneemt dat bij elke potentiële orgaandonatie moet worden geraadpleegd. (voor meer informatie, zie [dit artikel uit plusmagazine.](#))
    - Orgaandonatie kan in principe bij alle godsdiensten, maar de meningen zijn hierover intern verdeeld. Bespreek dit dus altijd met de persoon en de familie. Hou ook rekening met de procedures van het ziekenhuis.

I. Christelijke kerkgemeenschappen

1. Katholieke kerk

Binnen de katholieke kerk bestaat een veelheid van opvattingen. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

Voor meer informatie over de gebruiken van de katholieke kerk, kan u ook terecht bij <http://www.pastoralezorg.be/494/themas/lijden>

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen zijn bespreekbaar.
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie en de patiënt over hun wensen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Verdriet mag getoond worden.
- Er kan een ziekenzalving door een priester of een stervenszegening door de ziekenhuispastor gebeuren afhankelijk van de wens van de familie.
- Tijdige bevraging naar eventuele stervenszegening/zikenzalving
- Symbolen kunnen
- **Materniteit:** bij dringende gevallen mag elke gedoopte persoon dopen. Hierbij worden de volgende woorden uitgesproken: “Ik doop u in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen”.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen, familie mag helpen.
- Lijktooi: de handen worden meestal in gebedshouding gevouwen.
- Begrafenisondernemer: de familie kiest die en verwittigt die zelf.
- Na overlijden wordt er voorgesteld om samen een gebed te bidden rond de overledene.

2. Protestantse kerk

Binnen de protestantse kerk bestaat een veelheid van opvattingen. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen zijn bespreekbaar
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd,
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Religieuze symbolen: kruisbeeld zonder Jezusfiguur
- Weinig rituelen, maar bidden ook het Onze Vader
- Soms wordt een beroep gedaan op bedienaars van andere kerken indien er geen eigen dominees of predikanten beschikbaar zijn.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen.
- Lijktooi: geen specifieke voorschriften of houding.
- Begrafenisondernemer: de familie kiest die en verwittigt die zelf.
- Verdriet mag getoond worden.
- Bidden voor de overledene doet men niet, maar wel eventueel voor degene die achterblijven. Dus een gebed kan gevraagd worden.

3. Orthodoxe kerk

Binnen de orthodoxe kerk bestaat een veelheid van opvattingen. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen zijn bespreekbaar
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Religieuze gebruiken: orthodoxen maken veelvuldig een kruisteken, vereren heiligen,...
- Familie kan een orthodox priester vragen voor biecht, communie en ziekenzalving.
- **Materniteit:** Bij dringende gevallen mag elke gedoopte persoon dopen en het kind opheffen in kruisteken (luchtdoop), hierbij de volgende woorden uitspreken: “Ik doop u in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen”. Na het overlijden moet de priester, in overleg met de familie, gewaarschuwd worden om de gebeden voor overleden kinderen te bidden en om troost te bieden aan de ouders.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen.
- Lijktooi: leg de armen kruisgewijs op de borst (indien mogelijk).
- Begravenisondernemer: de familie kiest die en verwittigt die zelf.
- Na het overlijden wordt een orthodox priester verwittigd voor een gebed.
- Er heerst een dramatische sfeer. De dode wordt aangeraakt en gekust.
- Bij het overlijden van een orthodoxe patiënt is overleg met de familie of de orthodoxe priester aangewezen.

Andere levensbeschouwingen met christelijke roots

Binnen deze nieuwe stromingen bestaan een veelheid van opvattingen. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Er zijn veel verschillende vormen en belevingen, het is moeilijk om hier een algemeen beeld van te geven
- Ethische vragen zijn bespreekbaar.
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Hebben dikwijls een strenge moraal. Bijvoorbeeld de getuigen van Jehova weigeren een bloedtransfusie, ook een autopsie ligt moeilijk
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Meestal hebben deze mensen een sterke overtuiging. Ze hebben eigen verantwoordelijken in hun geloof. De familie kent deze.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen.
- Lijktooi: soms wordt gevraagd de handen over elkaar te leggen, niet in gebedshouding.
- Begravenisondernemer: de familie kiest en verwittigt die zelf.
- Soms wordt een beroep gedaan op bedienaars van andere kerken indien er geen eigen bedienaars voor handen zijn.

II. Niet christelijke overtuigingen

1. Humanisme/vrijzinnigheid

Er bestaan een veelheid van opvattingen binnen het humanisme. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Zelfbeschikkingsrecht is belangrijk. De wil van de patiënt staat centraal. Daarom zijn ethische vragen als euthanasie vaak open bespreekbaar. Volg hiervoor de procedure van het ziekenhuis
- Medische hardnekkigheid ligt gevoelig
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.
- Geen vaste rituele gebruiken, geen kruis
- Contact met de moreel consulent

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Navragen of er een levenstestament is.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Alle medische handelingen zijn in principe toegelaten en bespreekbaar.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen.
- Lijktooi: niet in gebedshouding (over elkaar of naast het lichaam).
- Begravenisondernemer: de familie kiest en verwittigt die zelf.

2. MENSEN DIE ZICH NIET UITSPREKEN OVER (ON)GELOVIG

Overleg altijd met de patiënt en de familie!!!

1. Belangrijk om te weten

- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Ethische vragen zijn bespreekbaar.
- Zowel begrafenissen als crematies komen voor.
- Geen vaste rituelen of gebruiken

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Alle medische handelingen zijn toegelaten in overleg met de familie.

b. Bij overlijden

- Wassen: Verpleging mag de overledene wassen.
- Lijktooi: geen specifieke voorschriften of houding.
- Begrafenisondernemer: de familie kiest en verwittigt die zelf.

3. Boeddhisme

Er bestaat een veelheid van opvattingen binnen het boeddhisme. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Boeddhisme is een geheel van zeer verschillende tradities. Er zijn veel Westerse boeddhisten. Zij zijn ingebed in onze cultuur.
- Leven, dood en vergankelijkheid zijn natuurlijke en bespreekbare thema's. De dood is een relatief hoopvol gebeuren want het biedt de kans om te ontsnappen uit de cirkel van wedergeboorte en het nirvana te bereiken
- Het is belangrijk dat men het aardse leven kan verlaten zonder gevoelens van gehechtheid. Gevoelens van verdriet worden daarom bij voorkeur vermeden, want deze houden de dode vast in het aardse bestaan en verhinderen een goede wedergeboorte.
- Men verkiest crematie, maar andere meningen zijn mogelijk.
- Vanuit het idee dat bijdragen tot het welzijn van anderen belangrijk is, is orgaandonatie een belangrijke optie, maar spreek hierover altijd met de persoon en de familie.
- Vragen rond symptoombestrijding, reanimatie en euthanasie zijn bespreekbaar.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie en de patiënt over hun wensen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt. Er wordt een goede, serene omgeving gecreëerd voor de stervende (cf. het idee van onthechting.) De gemoedstoestand waarin iemand sterft is belangrijk in het licht van het nirvana.
- In sommige tradities zijn er speciale rituelen voorzien, soms geleid door een monnik, leraar of priester
- Naast het ziekenbed wordt vaak een klein altaartje opgericht met een boeddhabeeldje of een scroll met met een tekst, een brandende kaars (of lampje), bloemen en wierook.

b. Bij overlijden

- Wassen: verpleging mag de overledene wassen, familie mag helpen.
- Lijktooi: geen specifieke voorschriften.
- Begrafenisondernemer: de familie kiest die en verwittigt die zelf.
- Een goede sfeer en sereniteit blijven belangrijk, ook voor de nabestaanden (cf. het idee van onthechting)
- De overledene wordt vaak gezien als nog verkerend in een overgangsfase.
- In sommige tradities zijn er speciale rituelen voorzien, soms geleid door een monnik, leraar of priester.

4. Islam

Er bestaan een veelheid van opvattingen binnen de islam. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!**

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen worden binnen de familie besproken,
- Moslims geloven dat leven en dood door God bepaald worden en dat het bijgevolg niet aan de mens is om het leven te beëindigen. Euthanasie is doorgaans onbespreekbaar maar een andere mening is mogelijk.
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Doorgaans kiezen moslims voor een begrafenis.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt. Bij het levenseinde zijn de partner, ouders en grootouders aanwezig, geen jonge kinderen.
- De familieleden laten de stervende niet alleen. Volgens de islam zal de stervende een onlesbare dorst ervaren op het stervensmoment. De familie zal de geloofsbelijdenis herhalen en de stervende water aanbieden.
- De informatie over de kritieke toestand van de patiënt wordt bij voorkeur tot een man gericht.
- Een man uit de familie zorgt voor een imam (islamitische voorganger in gebed).
- De stervende wordt op de rechterzij gelegd met zijn of haar gezicht richting Mekka. Dit is richting zuid-oost. Het hoofd ligt iets hoger en recht. Indien dit niet mogelijk is, wordt de overledenen op zijn rug gelegd met zijn of haar hoofd in de richting van Mekka.
- De verpleegkundige mag de patiënt vastnemen tijdens het overlijden.
- Symbolen zijn niet toegelaten. Familie zal dit wellicht zelf vragen om te verwijderen. (geen kruisbeeld, bloemen, kaarsen...).
- Voeding tijdens de **ramadan** (vastenmaand)
  - Begindatum: afhankelijk van jaar tot jaar.
  - Voeding tijdens de Ramadan? De maaltijd wordt na zonsondergang gegeten.
  - Wie vast er niet?
    - Zieke mensen.
    - Gehandicapten en sommige psychiatrische patiënten.
    - Vrouwen die borstvoeding geven, die zwanger zijn, hun maandstonden hebben.
    - Kinderen (tot aan de puberteit).
  - MAAR: Uiteindelijk bepaalt de patiënt zelf als hij vast of niet en velen proberen het toch.
  - Mag orale medicatie/intraveneuze medicatie tijdens het vasten?

- Niet overdag, maar patiënten die overdag verplicht zijn om medicatie in te nemen moeten op de eerste plaats kiezen voor hun gezondheid, dus medicatie.
  - Kan intraveneuze medicatie tijdens het vasten?
    - Neen, intraveneuze voeding maakt het vasten ongeldig omdat dit ook voeding is, maar, zoals eerder gezegd, moet de patiënt kiezen voor zijn gezondheid. Dagen dat hij of zij niet kan vasten, kunnen later ingehaald worden.
- **Wassen:** bij het wassen blijven de geslachtsdelen steeds bedekt, ook bij gewone opname in het ziekenhuis.
- **Handen geven:** Dit zit niet in hun cultuur. Moslimmannen hebben niet de gewoonte handen te geven zeker niet aan vrouwen en vrouwen geven geen handen aan mannen. Ze doen het wel omdat dit hier de gewoonte is. Maar in stresserende periodes kan dit moeilijker liggen

b. Bij overlijden

- De overledene wordt ook niet meer vastgenomen na het overlijden.
- **Wassen:** Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen het wassen van een overledene door een verpleegkundige en een rituele wassing.
  - **Wassen door een verpleegkundige:** verpleging mag de overledene NIET wassen, tenzij het over wonden e.d. gaat. Dan kan een verpleegkundige eventueel op voorhand de overledene al wassen.
  - **Rituele wassing:** vanuit het idee dat de overledene rein voor god moet verschijnen, gaat men over tot een rituele reiniging van de overledene.
    - De geslachtsdelen moeten steeds bedekt blijven. Mannen wassen mannen, vrouwen wassen vrouwen.
    - De lichaamsopeningen worden opgevuld met geparfumeerde stukken katoen
    - De mannen worden niet geschoren.
    - De nagels worden niet geknipt.
    - Meestal wil men zo vlug mogelijk wassen. Dus zal men wellicht voorkeur voor het ziekenhuis hebben om te wassen.
    - Het lichaam van de dode wordt omzwachteld. Er kunnen hiervoor drie witte lakens gevraagd worden. Lakens moeten wit blijven.
- **Begrafenisondernemer:** de familie kiest en verwittigt die zelf.
  - ! Sommige culturen kennen het beroep begrafenisondernemer niet !
  - De begrafenis moet snel plaatsvinden. De dode wordt begraven in de richting van Mekka.
- **Mortuarium**
  - Mannen en vrouwen worden gescheiden in het mortuarium.
  - Indien de imam de overledene begeleidt naar het mortuarium kan het zijn dat iedereen die meehielp om de overledene te brengen wat parfum op de handen krijgt (ook het personeel).
  - De imam kan een gebed voor de overledene voorgaan. Dit gebeurt met het gezicht naar Mekka en vrouwen worden afgeraden om deel te nemen.
- **Materniteit:**

- Ook kinderen worden ritueel gewassen en in tegenstelling tot bij volwassenen maakt het niet uit of dit wordt gedaan door mannen of vrouwen.
- Kleine kinderen worden in een Mozesmandje gelegd en in katoenen repen gewikkeld.
- De navelstreng van een pasgeborene mag meegegeven worden, een haarlok niet.
- Moslims stemmen over het algemeen niet in met een autopsie, tenzij dit in functie is van de gezondheid van hun andere kinderen. De meningen kunnen hier echter over verschillen, overleg dus steeds met de ouders.

5. Jodendom

De jood bestaat niet. Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen religieuze en niet-religieuze joden. Bij de religieuze joden bestaan er nog eens twee stromingen: het orthodoxe jodendom en het liberale jodendom. Ook binnen deze stromingen zijn vele verschillen. **Overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!!**

1. Belangrijk om weten

- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Joden geloven dat leven en dood door God bepaald worden en dat het bijgevolg niet aan de mens is om het leven te beëindigen. Euthanasie is doorgaans onbespreekbaar maar een andere mening is mogelijk.
- Religieuze joden geloven in een lichamelijke verrijzenis, daarom gaat hun voorkeur ook uit naar een begrafenis.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd. Overleg met de familie is aangewezen.
- Ga steeds na of de patiënt wel zeker gelovig is. indien ja: vraag tot welke religieuze gemeente de patiënt behoort en vraag de familie om een contactpersoon van de gemeente op te geven. Elke joodse gemeente heeft haar eigen begrafenisonderneming!
- Een zieke wordt niet verontrust en niet op de hoogte gebracht van zijn kritieke toestand.
- Een zieke wordt stervende (goses) als de dood binnen 3 dagen verwacht wordt. Hij wordt wel voorbereid op de dood.
- Men laat een stervende doorgaans niet alleen. Voorzie de mogelijkheid om bij de stervende te waken
- **Koosjere voeding** (geen varkensvlees,..) vragen aan de familie om dit klaar te maken.

b. Bij overlijden

- Elke joodse gemeente heeft haar eigen begrafenisonderneming, **chewra Kadiesja**. een heilige vereniging die op basis van vrijwilligheid de taak op zich neemt om het lichaam van de overledene klaar te maken voor de begrafenis. Het is belangrijk dat zij verwittigd worden, want zij nemen alle afscheidsrituelen op zich. Als de dood is ingetreden en bevestigd is, worden de ogen en de mond van de overledene gesloten door de chewra kadiesja. De overledene wordt op de grond gelegd en bedekt met een wit kleed. De nagels worden geknipt en de overledene wordt ritueel gewassen (zie onder) en gekleed in een eenvoudig wit katoenen doodskleed (tachrichien). Een zakje met wat aarde uit Israël, dat in elk joods gezin aanwezig is, wordt onder het hoofd van de overledene gelegd, waarna de kist wordt gesloten. Verder wordt er niets meegegeven met de dode. Bij het hoofdeinde van de overledene wordt een brandend licht neergezet, dat direct ontstoken is na de intrede van de dood.
- De familie laat een overledene niet alleen. Indien de familie niet aanwezig is bij overlijden of bij noodsituaties: verwittig de familie onmiddellijk.

- Wassen:
  - **Verpleging** mag de overledene niet wassen, tenzij het over wonden e.d. gaat. Dan kan een verpleegkundige eventueel op voorhand de overledene al wassen.
  - Meteen na het overlijden worden de voorbereidingen getroffen voor de **rituele wassing** (tahara). Dit wordt in handen genomen door de joodse begrafenisonderneming
    - Mannen wassen mannen en vrouwen wassen vrouwen.
- Lijktooi: manipuleer het lichaam zo weinig mogelijk!
  - Plaats het dode lichaam niet in een gekoelde ruimte
  - Vervoer het dode lichaam zo weinig mogelijk; enkel in noodsituaties.
- Het lichaam van de overledene wordt beschouwd als 'één geheel'. Daarom worden alle lichaamsvochten en lichaamsdelen (bij amputatie) bij in de kist gelegd. Alle vreemde materialen mogen wel verwijderd worden.
- De rouwenden raken het lichaam niet meer aan, bekijken het zelfs niet meer uit diep respect voor de overledene, maar laten het niet alleen tot aan de begrafenis.
- In sommige gevallen worden spiegels afgedekt en wordt stilstaand water verwijderd.
- De begrafenis vindt zo snel mogelijk na het overlijden plaats.
- In de joodse gemeenschap condoleert men de familie pas als de overledene is begraven.
- Overlijden op **sabbat of joodse feestdagen**
  - Sabbat (van zonsondergang vrijdagavond tot zonsondergang zaterdagavond). De data van joodse feestdagen wisselen jaarlijks.
  - De procedure wordt complexer omdat:
    - De familie en joodse contactpersonen zijn moeilijk bereikbaar (zij beantwoorden meestal geen telefoon op deze dagen).
    - De familie zich zal verzetten tegen vervoer van de patiënt
    - De familie kan eisen dat het lichaam uit het bed gehaald wordt en op de vloer gelegd tot het einde van de sabbat of feestdag, terwijl zij waken; pas daarna kan het vervoer plaats vinden.
    - Handel daarom de procedure na overlijden snel af wanneer sabbat of joodse feestdagen nabij zijn!

6. HINDOEÏSME

In ons land zijn er enkele hindoeïstisch geïnspireerde groeperingen: hare krisjna, brahma kumari, ... Ook hier is er een enorme diversiteit, **overleg daarom altijd met de patiënt en de familie!!!**

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen zijn bespreekbaar.
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Men verkiest crematie, maar andere meningen zijn mogelijk.
- Hindoes zien de dood als een bevrijding uit het aardse leven.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd.
- Overleg met de familie en voorganger is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Er kan voorgelezen worden uit de veda's, mantra's kunnen gereciteerd worden en hymnen kunnen ingefluisterd worden (door vrienden, familie, familiepriester)
- Aan de stervende wordt soms water uit de Ganges aangeboden, verrijkt met tulsi-bladeren.

b. Bij overlijden

- Wassen: er is een **rituele wassing**.
  - De verpleegkundigen mogen de patiënt opfrissen, onnatuurlijke openingen afdekken en het vreemd materiaal verwijderen.
  - Mannen wassen mannen en vrouwen wassen vrouwen. Verpleegkundigen kunnen hen eventueel bijstaan.
  - De mondholte mag niet opgevuld worden. Er wordt een muntstukje of stukje goud op de tong gelegd
  - Probeer de haren van vrouwen zo proper mogelijk te krijgen. Ze krijgen veel aandacht tijdens de rituele wassing.
  - Zorg voor een vrij voorhoofd zowel bij mannen als vrouwen. Ze krijgen een tika (stip) op het voorhoofd
  - Het lichaam van de overledene wordt met het gezicht naar het zuiden gelegd.
  - De echtgenoot van een overleden vrouw kleurt de haarscheiding vermiljoenrood.
  - Het wassen en aankleden gebeurt uiterst zorgvuldig
    - De vrouwen worden gekleed in een sari, hun haar wordt gekamd, hun gezicht wordt opgemaakt en ze worden met juwelen getooid. (door dochters/moeders)
    - De mannen krijgen een kostuum aangetrokken
- Begrafenisondernemer: de familie kiest en verwittigt die zelf.
- Het is verboden rouwenden aan te raken vanaf het ogenblik van het overlijden, want de dood wordt gezien als iets onrein. Door het contact met de dood wordt ook de familie

onrein en bijgevolg mag men niet aangeraakt worden. De rouwenden dragen witte kleren (rouwkleur), geen make-up en sieraden.

- De vloer mag niet geveegd worden en de familie draagt geen schoenen.
- Familie en vrienden worden uitgenodigd voor de laatste ontmoeting.
- Er worden geschenken uitgedeeld aan behoeftigen en brahmanen.

7. Sikhisme

1. Belangrijk om weten

- Ethische vragen zijn bespreekbaar
- Orgaandonatie is in principe toegelaten, maar meningen kunnen hierover uiteenlopen.
- Men verkiest crematie, maar andere meningen zijn mogelijk.
- Voor de sikhs is de dood een vanzelfsprekend en natuurlijk gegeven.

2. Religieuze gebruiken

a. Vóór het overlijden

- De familie wordt verwittigd. Er is geen gewijd voorganger.
- Overleg met de familie is aangewezen.
- Er is mogelijkheid tot waken bij de patiënt.
- Wanneer het levenseinde nadert, wordt de patiënt omringd door zijn familie. Zij lezen hem soms voor uit hymnes om zo tot de overgave en de rust van de stervende te komen.

b. Bij overlijden

- Wassen: er is een rituele wassing en het lichaam wordt in propere witte doeken gewikkeld. Dit gebeurt door de familie. Mannen wassen mannen en vrouwen wassen vrouwen.
- Lijktooi: geen specifieke voorschriften of houding.
- Begrafenisondernemer: de familie kiest en verwittigt die zelf.
- Het dode lichaam wordt met relatief weinig zorg omringd.
- Verdriet wordt niet aangemoedigd.

Bronnen

- Bewerkt naar een document van *Heidi Deceunink*, ziekenhuispastor van de *Sint-Jozefskliniek in Izegem*
  - Werkten mee aan dit document:
    - De vele collega's binnen de Sint-Jozefskliniek in Izegem die met hun ervaringen, hun opmerkingen, hun nalezing dit document tot een werkbaar instrument maakten.
    - De begrafenisondernemers van Izegem-centrum,
    - Verantwoordelijken van verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen die de tekst nalazen,
    - Caritas en andere ziekenhuizen o.a. A.Z. Groeninge Kortrijk, Gasthuiszusters Antwerpen, ... die hun documenten op dit gebied ter beschikking stelden.
- Met dank aan *Goedele Baeke* voor haar suggesties.

Extra literatuur

P. VANDECASTEELE (ed.), Afscheid van het leven : rituelen omtrent sterven en dood in verschillende wereldgodsdiensten (Caritas cahier, 2), Caritas Catholica Vlaanderen, Brussel, 2005.

U kan dit Caritas cahier op volgende link bestellen:

<http://www.caritas.be/?action=onderdeel&onderdeel=48&titel=Afscheid+van+het+leven>

B. BROECKAERT, I. VANDEN HOVE, R. VOS & S. VAN DEN BRANDEN, Grote rituelen in de wereldgodsdiensten, Davidsfonds, Leuven, 2005.